

АЛЕКСАНДРЪ СЕРГѢЕВИЧЪ
ПУШКИНЪ.

ИЗДАНО УЪ ГИМНАЗИИ С. ПЕТЕРБУРГА

ПРИ ПЕЧАТНІИ

С. ПЕТЕРБУРГЪ 1837.

ԲԱՐՈՅՈՎԱԾՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱԾՆ, ԱՐՈՒԻՆՍՏԳԻՏԱԿԱԾՆ

ԺԿ. ՅԱՐԻ 1899

Տարեկան 10 ֆր. ուրի — 4 դր.:
 Անցասինաց 6 ֆր. ուրի — 2 դր. 50 կ.:
 Մեկ թիւ կ'ստոծ 1 ֆր. — 50 կ.:

ԹԻՒ 6, ՅՈՒՆԻՍ

ՈՐ ՍՈՒՄ ՆԵՎԵՆ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ՊՐՈԳՆՈՒՆ ԻՌՈՒ ԲԱՆՍՏԱԿՈՒՆ

այսի 26ին (որ տոմար Յունիսի 7ին), բուն բուն նշանակութեամբ բովանդակուող Բուսաստան կը պատարաստի տունել իր մեծ բանաստեղծին ծննդեան Տարիբաւ մեակը, երբեք այսչափ յուզմունք, այսչափ ընդհանուր եռանդ չէր ցոյց առած ուսս ազգն իր մի զաւակին թանկագին յիշատակը յարգելու համար, Բուսաստանի մէջ Պուշկին հասարակական պաշտելի է գիտնականին եւ ազգային, մեծին եւ փոքուն. եւ այն ամէն տեղ ուր փոքր ի շատե ուսական գրականութիւն եւ ռուս լեզու կայ՝ Մայիսի 26ին պիտի փառաւորուի եւ կենդանանայ ամէնուն մտաց մէջ: Այս միահամուռ շարժման ամենայն իրաւամբ կը մասնակցին նաեւ Բուսաստանի բոլորը:

Ամէն մի Բուսաստան, որ նոյն իսկ շատ կարճ ժամանակ ուսած է Բուսաստան այս կամ այն աբրուսի դպրոցին մէջ, անպատճառ ծանօթ է Պուշկին. կարգացած է անոր բանաստեղծութիւններն եւ բերանացի ուսած է անոր սքանչելի քնարերգութիւններէն մի քանին, Բուսաստան պատանիներու անբաժան եւ անհրաժեշտ ընկերը՝ դպրոցական ստորին նստարանէն սկսած: Պուշկինի քնարով եւ անուցած անոնք իրենց ոգին. եւ Պուշկինի ոճով ընտելացած ուսական լեզուին Բուսաստան «ինտելեկէնցեայի» մէջ փոքր թիւ չեն կազմեր այնպիսի դպրոցականներ, որոնք գուցէ մի տող հայերէն բանաստեղծութիւն չեն կարգացած, կամ չեն յիշեր, բայց Պուշկինի բանաստեղծութիւններէն երկար շարք մը կրնան բերանացի զբոսցել:

Աղեքսանդր Պուշկին ծնած է 1799 Մայիսի 26ին ուսս ազնուական ծնողներէ: Մօր կողմանէ արաբական սերունդ էր: Իր մայրն՝ արաբ իբրահիմ թոսն էր, որ Կոստան փոքր եղած ժամանակ ուղարկուած էր Պետերբուրգ եւ այնտեղ զեարուս Մեծին սերունդաց մէջ գաստիարակուած: Մինչեւ 7 տարեկան հասակն որեւէ արտաքոյ կարգի ընդունակութիւն ցոյց չէր տար, այլ երկշտ, ու գանդաղ բնաւորութիւն ուներ, այնպէս որ մինչեւ իսկ ծնողքն սկսած էին կասկածիլ թէ արդեօք իւր մտաւոր կարողութեանը մէջ պահպանութիւն չկայ:

Այս էր պատճառն որ ծնողքը զ՛նք չէին սիրեր մանկութեանը ժամանակ, եւ սղան ալ

2/35

կապուած էր իր մամունն եւ պտաւ գայեկին: Այս վերջինին վրայ ունեցած սերը Պուշկին մինչեւ վերջը ջնրմ պահեց մտքին մէջ: Բայց 7 տարեկանէն վերջ գգրէ փոփոխութիւն մտաւ իր բնաւորութեան մէջ: Եղաւ առջգ, սուր եւ անհնազարտ: Իր կրթութեան հոգն յանձնուեցաւ օտարազգի գատարակներու, որոնց միջոցով եւ մանաւանդ իր մեծ յիշողութեան շնորհիւ Պուշկին սորվեցաւ գերմաներէն, իտալերէն եւ գաղղիերէն: ԅասկապեա գաղղիերէն լեզուն Պուշկին շատ կը սիրէր, եւ շատ լաւ կը գրէր: 9 տարեկանէն ինք զինք սուսաւ անյազ ընթերցանութեան, սկսած Պլուտարքոսի եւ Հոմերոսի թարգմանութիւններէն. իսկ գաղղիական հեղինակները՝ Վոլտեր, Բուսսօ, եւ մանաւանդ Մոլիէր չափազանց կը սիրէր: Այն միջոցին Պուշկինի հօրը բով կը հասարակէին ժամանակին ամենէն զարգացած անձինքն եւ տղան միշտ ներկայ կը գտնուէր անոնց խօսակցութեան: Այս կերպով իր մտաւոր պայտար մեծապէս հարստացաւ, բնածին տաղանքը շուտով երեւան ելաւ եւ զեռ. 12 տարւան էր՝ երբ սկսաւ ոտանաւորներ գրել եւ իր կարգացած հեղինակներուն նմանորութեամբ կատակերգութիւններ գրել՝ մեծ մասը՝ գաղղիերէն լեզուաւ:

Մանկութեանը ժամանակ ցոյց տուած թիջլ եւ դանդաղ բնաւորութեան հակառակ, Պուշկին որչափ կը մեծնար այնչափ աւելլ գիւրագրգիւռ եւ անզուպ կը դառնար, ուստի մնողը տեսնելով, որ անակն կրթութեամբ պիտի չկարենան զինք մարդ անել, որոշեցին գիշերօթիկ վարժարան դնել, եւ տարին Պետերբուրգ յանձնեցին ի լիկենն, որ զեռ նոր, այն տարին էր հինուոր: Այստեղ տղան վարժեցաւ ուսերէն գրականութեան, եւ այնուհետեւ գաղղիերէնի տեղ, սկսաւ ուսերէն շարագրել իր բանաստեղծութիւնները: Պուշկինի առաջին բանաստեղծութիւնը «ի գիւր-իւր Բարի-իւր» վերնագիրը կը կրէ, եւ գրուած է քերթողին 12 տարեկան հասակի մէջ: Բայց իր բանաստեղծական գործունէութեան շրջանն

իսկապէս կը սկսի 1815էն: Այս տարին վարժարանական հանդիսաւոր քննութեան ժամանակ Պուշկին աշակերտը կարգաց իր «Ծարակոյէ Սէլ» գիւղին մէջ իմ յիշողութիւններս, վերնագրով բանաստեղծութիւնը, հանդիսականները սքանչացան եւ հետեւեալ օրէն Պետերբուրգի մէջ սկսաւ տարածուիլ նոր բանաստեղծական տաղանգի մը երեւան գալը: Թուրօվսկի ուսաբանաստեղծն, որ այն միջոցին իր փառաց գագաթնակէտէն էր հասած եւ մեծ յարգ ունէր նաեւ արքունեաց մէջ, ճանչցաւ Պուշկինի տաղանգն եւ պաշտպան հանդիսացաւ 15 տարեկան բանաստեղծին: Այս ընդհանուր համարութիւնը մեծ քաղաքութիւններու անոր եւ նա վարժարանի յարկին սակ 120լ շափ բանաստեղծութիւն գրեց եւ այնտեղ յղացաւ: Եւ սկսաւ գրել իր «Ռուսլան եւ Լուգմիլլա», մեծ քերթուածը: Սակայն այս 120 բանաստեղծութիւններէն միայն 23ն ի լոյս ընծայուած են, միւսները Պուշկին՝ անարժան է համարած հրատարակութեան:

Լիկենն աւարտելէն ետքը Պուշկին կ'ուզէր կայսերական թիկնապահ հօրաց մէջ մտնել, բայց հօրն ընդդիմութեան պատճառով չկարողացաւ եւ վերջապէս որոշեց պաշտած ընտրել արտաքին գործող պաշտանարանին մէջ: Թէեւ արդէն 1817էն ի վեր անգամ էր գրուած «Արզամաս, գրական ընկերութեան, ուր բազմաթիւ երիտասարդ էր նոր՝ բուսնաւիկ ուղղութեան հետեւող գրագէտներու հետ ծանօթացաւ, բայց զարմանալի է որ ինք չէր սիրեր այն համեստ գրական շրջանը, եւ հակառակ լինելով բարձր դասակարգի մէջ ընդունուելու, անյարմար կը համարէր պարզ գրագէտի ախաղաղ կրելը, եւ ամէն կերպով կը ջանար որ մտցուի թէ էնք բանաստեղծութիւններ է գրած...: Ինքը չէր կարող անշուշտ այն ժամանակ գուշակել թէ իր այն բանաստեղծութիւններն էին, որ պիտի անմահացնէին զինքը: Թէեւ տարիներ անցնելէն վերջը Պուշկին սկսած էր զգալ իր կարեւորութիւնը ժողովրդական մտքի համար եւ կը յիշէ մի երկու անգ թէ ինք աննիւթական կոթող կանգնած է իր համար ուսս ժողովրդեան մտքին մէջ եւ թէ իր համբաւն ու յիշատակը պիտի տարածուի ուսական երկրին ամէն անկիւնը: Իր հօրն ընտանեկան եւ բարեկամական կապերէն եւ իր վարժ պաշտանին շնորհիւ՝ Պուշկին կրցաւ մտնել բարձր շրջանն. եւ ապա յախուռն նետուեցաւ կիսաշխարհիկ կենաց զուարճութեանց մէջ, խրուելով եւ այն կենաց բոլոր մղու-թիւններուն մէջ:

1 Պուշկին կը սիրէր ինք խաղալ իր դրած կոսակերպութիւններն. իր մեծ հանդիսատեսը շարժ էր: Անգամ մը որ քոյրը նստցան էր անոր գաղղիերէն Escamoteur կոսակերպութիւնը Պուշկին ինքն էր վրայ հետեւեալ էպիգրամը գրելու:
 Dis-moi pourquoi l'Escamoteur
 Est-il sifflé par le parterre?
 Hélas — c'est, que pauvre auteur
 L'escamoteur de Molière.

Երիտասարդական անյագ զուարճութիւններուն մէջ Պուշկին ժամանակ գտաւ յառաջ տանելու իր առաջին մեծ քերթուածը — զոր վերջը յիշեցնիք եւ որ լոյս տեսաւ 1821ին — «Ռուսլան եւ Լուզմիլան» ահագին յուզում պատճառեց ընթերցող հասարակութեան, որովհետեւ գրութեան էր այն ժամանակ սիրող գրական ուղղութեան կատարելագոյն հասկանք, Ռուս գրասական գրողները պարտաւոր կը համարէին իրենց համար, գրել փրուն եւ խրթին ոճով, ուսմանտիրներն ալ մի տեսակ լալիան գգայնականութիւն եւ աղտո վերացականութիւն տուեր էին իրենց գրութեանը: Իսկ Պուշկին ընդհանրական անթիւ հենցապանութիւն, առասպելական աշխարհի նկատմամբ կատակներ, եւ առհասարակ կենդանի եւ առողջ բնալիզմ էր մտորցեր իր քերթուածին մէջ: Պատմութեան պարզ էր եւ բնական, բայց մի եւ նոյն ժամանակ ծայրէ ծայր բանաստեղծական ուրիշով ներշնչուած: Այս նոր ուղղութիւնը շատ մեծ համակրանք եւ ընդունելութիւն գտաւ ժողովրդեան մէջ՝ եւ «Ռուսլան եւ Լուզմիլան» ձեռքէ ձեռք կը խլէին:

Ռուսաստան՝ 1812ի Նապոլեոնեան արշաւանքէն վերջը շատ գրգռուած վիճակի մէջ կը գտնուէր: Գործընդան վերին խաւերը սկսեցին աւելի մտնէն հետաքրքրուիլ երկրի հասարակական եւ քաղաքական կեանքին, սիրող պետական կարգերուն դէմ ազդեցութիւնը սկսեց էր մեծնալ եւ իրրեւ հետեւանք մտքերու այն գրգռութեան՝ բազմաթիւ գաղտնի ընկերութիւններ էին կազմուած: Պուշկին մասնակցեցաւ այդ գաղտնի շարժումն եւ մի շարք քաղաքական «պամֆլետներ» եւ «էպիգրամներ» լոյս ընծայեց, որոնք մեծ տարածութիւն գտան ժողովրդեան մէջ: Նա չէր քաշուէր խօսքերով ալ կրկնել այն զոր գրաւոր երեսուն հասած էր: — Պուշկինի սեղ ուրիշ մը վաղուց արտառած կը լինէր Սիրերիւս, բայց իր գրական ստղանքն, օգնեցին իրեն եւ զինքը փոխանակ արտորելու հարաւային Ռուսաստան փոխադրեցին պաշտօնով:

Պուշկին տփգոհ շնաց պետերութեան հետ ապուելու: Հազիւ 20 տարեկան պատանի, նա հրճուանք կը գգար. որ գաղափարի համար հաւանքներ էր ենթարկուած: Իր բնականութեան սեղն էր Եկատերինսուլա քաղաքն, բայց այնտեղ երկար չմնաց. երկու շաբաթ վերջ՝ դմիտրի գետը լողալով, մըսեցաւ եւ սաստիկ տկարացաւ: Լարիւսուր էր անպատճառ այդ տեղէն հեռանալ վատառողջութիւնը կաղուրդելու հա-

մար, ուստի ելաւ եկաւ Պոլկաս Եկատերինսուլա եղած ժամանակ, Պուշկին որ մը տեսաւ, որ երկու շրթայակալ առազակ, բանտէն փախելով դմիտրի գետի վրայէն լողալով կը փախէին: Այս դէպքէն օգուտ քաղելով նա գրեց իր նշանաւոր «Աւալակ եղբայրներ» բանաստեղծութիւնը: Պուշկին այս առաջին անգամ Պոլկասի հանքային ջրերը միայն տեսաւ. այն ալ հիւսիսային Պոլկասի: Երկու ամիս բաւական եղան զինք թէ ֆիզիքայական եւ թէ հոգեպէս կաղուրդուել, եւ սպա մեկնեցաւ Երիմ, ուր կ'ապրէր ծովեզերեայ Պուրգուֆ գեղին մէջ բնութեան քանչիւրքերով: Տեսանք՝ Այստեղ անդրեւրեւն սորվեցաւ, ծանօթացաւ Բայրընի հեղինակութեանց հետ եւ անյագօրէն սկսաւ կարգալ անգղիայի մեծ բանաստեղծն, որ այն միջոցին ամբողջ Եւրոպայի մտքին եւ սրտին վրայ կ'իշխէր: Բայրըն շատ մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ երկրասարք ուսւ բանաստեղծին ոչ միայն բանաստեղծական ստեղծագործութեան, այլ եւ անոր ապրելու եւ մտածելու եղանակին վրայ: Բայրընականութիւնը ուսական հողի վրայ բոլորովին առանձին նկարագր ունէր: Ռուսաստանի մէջ ոչ այնչափ քաղաքական կերպարանք ունէր, որչափ Թանգական սովորութիւններու եւ նախապաշարունակներու դէմ խիստ արհամարհանքի բնուորութիւն մը կը կրէր. այստեղ կը ձգտէր մարդկային անձնաբերութեան անդուստ պաշատութիւն մը ալ իր կրքերու շրջանն մէջ: Բայրընականութեան ահա այս ոգին էր, որ սկսաւ դարգանալ Պուշկինի հոգւոյն մէջ, եւ նա շատ յաճախ աներկիւզ կը քարոզէր իր պատական մտքերը, նախապաշարունակներու դէմ ունեցած արհամարհանքն, իր դատողութիւններուն մէջ շատ քիչ անգամ չափաւորութիւն կը պահպանէր: Գաղափարներու այս արամադրութիւնը նա արտաքին վարմանց մէջ ալ կը յայտնէր: Երիտասարդութեան առաջին տարիները միշտ արտորենակ ձեւերով կը Տագուէր: Պատարարութիւնն ալ իրեն օտար բնուորութիւն չէր, որով պատճառով շատերու հետ անհամայն միջազեպքեր եւ միտամարտներ ունեցած է: — Լաուրաային Ռուսաստանի մէջ իր պաշտօնավորութեան ժամանակ, (նա երբեք օրինակելի արքունի պաշտօնեայ մը չէ կրցած լինել) Պուշկին

1 Մեծ ստղանուր նկարին Ալփալուկի համբուծածք ներք յուրի, որ կը ներկայացնէ Պուշկինի Պուրգուֆ ծովեզերին ծայրի մը վրայ նստած: Իր կը գիտէ իր առիւթը բացուող քրտնիկ ծովային անասանք լուսնի քառազմութեան փայլով տոյգ:

մի նամակը բռնուեցաւ, որուն մէջ կը շեշտէր իր հակումն գէպ ի անաստուածականութիւնը: Այս պարագանքն գրողած, իր գլխաւորը ընդհանուր նահանգպետը խնդրեց, որ Պուշկինը հեռացընն իրմէ եւ Պետերբուրգէն կարգաբարձութիւն եկաւ, որ զինք ուղարկեն Պսկով, իր հօրննական կալուածքը: — Հետաքրքրական է, որ իր կեանքի ազմակից օրերուն մէջ ալ Պուշկին միշտ կարողացած է ամփոփ մտաւոր կեանք ունենալ: Իր բոլոր պատմագիրները կը վկայեն, որ իր մէջ երկու բնաւորութիւն զարմանալի կերպով միացած էին: Արտաքին կեանքի մէջ Պուշկին կուտարք էր, ինքնամոլ, խաղացող, փառասեր եւ ժամանակը կ'սպասուէր շուտ-տա՛ւթեմով: Իսկ իրեր. գրական մտքը՝ համեստ էր, քաշուած, փափուկ սրտի տէր եւ բեղմնաւոր գրող: Միեւնոյն ժամանակ վերին աստիճանի անպաւռթեմամբ կը լսփեր իր ձեռն անցած բուրբ գրքերը, որոնց վրայ կը ծախսէր իր դրամին մեծ մասը, եւ ուշադրութեամբ կը ժողովէր ժողովրդական երգեր, տանգրութիւններ, սոցաբանական գրուածներ եւ այլն: Բայրընի եւ Անդրէ Շէնիէի ազգեցութեան տակ, Պուշկինի մէջ անզգաւի կերպով կը զարգանար ինքնուրուտ ուստժողովրդական բանաստեղծն, եւ իր գրուածներով, հետզհետե կը շեշտուէր իր մէջ գրական միտք ուղղութիւն, զոր ոչ ոք կը գաւազկէր կամ կը զգար նոյն ժամանակ: Այս նոր ուղղութիւնը կը յառաջարկար անկէ, որ Պուշկին մեծ եւ խոր ղեկավարն հաստատութիւն ունէր. ամբողջապէս կեանքի տպաւորութիւններու ներշնչման տակ էր, որ կը գրէր ինքի սկզբանէ: Իր ամենայն ջող բանաստեղծութիւններն անոնք են, որոնք գրուած են զինք շրջապատող հասցամանքէ կրած ուղղակի տպաւորութեան տակ: Բայրընէն քաղած է իր զինքնազնորութիւններն, որոնք այս պատճառով ալ անգոյն են ընդհանրապէս եւ վերացական: Ըստի անոնք չեն իր քերթուածներուն լաւագոյն կտորներն, այլ իրական կեանքի ստեղծական բնութեան այն պատկերներն, որոնց մէջ ապրեր է: Ամէն անգամ, որ նա բեկապական հողէն կը հեռանար շատ մեծ դժուարութիւն կը զգար օրեւէ բան յօրինելու, այս աստիճան անբաժանելի էր անոր հանձարէն՝ բեկապանութիւնը: Ետքեր էր Պուշկինի վիճակն իր հայրենի տան մէջ: Պաշտօնն արձակուելէն վերջը՝ կառավարութեան որոշմամբ ստիպուած էր ապրել իր ծնողաց յարկին տակ, ուր հայրն իր այս «կառավարութիւնէն հալածուած եւ անաստուած» որդւոյն հետ ամենախիտ կերպով կը վարուէր,

եւ կը վստիսար թէ Պուշկին չվարակէ իր եղբայրն եւ քօրը եւ մինչեւ անգամ կը հրամայէր իր միտ որդւոյն, որ այլ եւս չտեսնուի այդ «անպիտանին» հետ, որը չէր քաշուեր ուրիշներուն առջեւ, «monstre de fils de dé-naturé» կոչելէ . . . Գործն այնտեղ էր հասեր, որ երբ կառավարութիւնը հարկաւոր համարեցաւ զինք մշտական ստիկանական հսկողութեան տակ առնուլ, հայրն ինքն յանձն առաւ լրտեսի գեր կատարել իր հարազատ որդւոյն վրայ . . . Ինչ որ իրաւամբ ամէնէն ծանր կուգար Պուշկինին: Այս անընական յարաբերութիւնը հօր վրայ ալ վերջապէս ազդեց եւ նա Պետերբուրգ երեմալով հրատարեցաւ իրեն յանձնուած օտար պաշտօնէն: Այն ժամանակ, Պուշկին մնաց առանձին իր հօր կայուածքին մէջ. հսկողութեան զերն անցաւ պաշտօնէի մը. ասկից զատ զինքն անաստուածութիւնէն հեռացըննու համար ալ, կառավարութիւնը մտաւայ վաւերին վստահարը քորողէլ նշանակեց բանաստեղծին վրայ. . . 1825ին Գեկեմբերի յեղափոխութիւնէն վերջը, երբ բանաստեղծին բարեկամներէն եւ ընկերներէն շատերը ձերբակալուեցան, Պուշկինը վիճակն աւելն անասնելի եղաւ: Իր զգար թէ այս միայնացած, սքստրեալ զրոթութեան մէջ մնայ ինչնաստուածութիւն կը նշանակէր իրեն համար, ուստի իր Պետերբուրգի բարեկամներուն խոր հրդովը 1826ին նոր կայսեր Ղիկոլա Ա.ին աղբրապիբ մտաոյց, որով կը խոտանար այլեւս «իր կարծիքներով չհակահանր ընդհանուր ընդունուած կարգին» եւ կը խնդրէր, որ հրաման տրուի իրեն՝ հայրենական կալուածքն, որ իրեն համար պարտաւճար էր, թողլու եւ Պետերբուրգ, Մոսկու կամ արտասահման երթնուլ, իբրեւ պատճառ յառաջ կը բերէր իր վստահողութիւնը: Այս աղբրագրին Պուշկին ստորագրութիւն ալ կը կցեր թէ պարտաւոր էր այսուհետեւ եւ ոչ մի գաղտնի ընկերութեան մասնակցելու: Այս դէպքերն ազդեցին Պուշկինի գաղափարներուն ուղղութեան վրայ ալ եւ այն ժամանակէն կատարելապէս հրատարեցաւ բայրընականութիւնն եւ յարեցաւ Շէքսպիրի գրուածներուն: Կայսրը ներքց Պուշկինին, յատուկ օուրհանգակ ուղարկեց իր քստորավայրն եւ բերել տուաւ զինքն ուղղակի իր պալատը՝ Մոսկուս: Բայց պայման գրուաւ, որ Պուշկին իր բոլոր գրածները կանխապէս ուղարկէ արքունիքն, այնտեղ քննուելու համար «եւ ինքն պիտի լինի» քօ գրաքննիչն, ասաց իրեն կայսրը:

Այսպէս 6 տարի քարտէ վերջը Պուշկին գարձաւ Մոսկուս, ուր իր ազատուելն ընդհանուր ջնջութիւն պատճառեց, մանաւանդ գրական շրջանակներուն մէջ: Այն միջոցին գրական մեծ շարժում կար Մոսկուս անընդհատ բազմաթիւ գրական ժողովներ կը կազմուէին, որոնց մէջ ջնջութիւն կը յուղուէին առական գրականութեան եւ քաղաքական կենաց վերաբերեալ կենսական խնդիրներ: Եւ Պուշկին գարձեալ յախուռն նետուեցաւ այս մեծ շարժման մէջ. իր բարեկամներուն շրջանին մէջ սկսաւ կարգալ իր նոր հեղինակութիւններն. որոնք եռանդուն քանչաքում յառաջ կը բերէին: Պուշկին կը կարծէր թէ կայսրն առանձին ողորմածութեան եւ համակրական նշան կը ցոյց տուեր, առաջարկելով իրեն, որ իր գրածներն նախ արքունիք ուղարկէ: Ասկայն իր սխալն զգաց այն ժամանակ երբ իրեն բացատրուեցաւ թէ նա իր գրածներն ոչ թէ միայն սպազբերու այլ նոյն իսկ ուրիշներուն կարգաւ հրաման չունէր նախ քան կայսերական գրաքննութեան ենթարկուիլը: Այս պարագան շատ լաւ ցոյց կու տայ թէ ինչ մեծ կասկածաբար կը նայէր բարձր կառավարութիւնը Պուշկինի վրայ:

Այնուհետեւ Պուշկինի բանաստեղծութիւնները իրաւ քննութեան ենթարկուեցան. գրաքննիչը սխալ իր հայեցողութեան համեմատ կրճատել զանոնք եւ վերջապէս իր մէկ քերթուածին պատճառով դարձեալ գաղտնի ոտտիկանական Տակոյութեան օակ պոլիսը, որ սուեց մինչեւ իր մահը: Ամենէն ծիծաղելին այն է՝ որ նոյն իսկ իր մահուանէն վերջը զարմանալի անհոգութեամբ, մոռացեր են զինքը՝ «կասկածելի ներու ցուցակէն հանել եւ այս տարի միայն պատահմամբ նկատուեցաւ որ գաղտնի ոտտիկանութեան ցուցակի մէջ զեռ մինչեւ հիմայ կը յիշուէր «Աղեքսանդր Սերգէյէիչ Պուշկինի» անունը...»

1829ին սխալ առևտանկական պատերազմի Պուշկին գարձեալ ներուած մայրաքաղաքին մէջ զինք շրջապատող հանգամանքէն, յանկարծ թողուց մեկնեցաւ Կովկաս, առանց պատշաճաւոր հրաման առնելու: Այնտեղ Քիթիլսի մէջ, նա երկար շինաց, այլ ուղղակի անցաւ Ցածկաստան, առական բանակը: Կարնոյ մաս, պատերազմի ժամանակ, Պուշկին իր բուռն եռանդէն մղուած անխոհմամբար պատերազմի դաշար նետուեցաւ. թիւրք զորքերը զինք շրջապատեցին եւ առև բանաստեղծն անպատճառ կը սպանուէր եթէ իր բարեկամներն ան-

միջապէս ետեւէն չվազէին եւ զինք չազատէին այնտեղ: Եւ այն տարին Յունիսի 27ին Կարին գրաւուեցաւ եւ քանի մի օր վերջը հրամանատարը Պուշկինին յանձնեց գերի բռնուած փաշաները Քիթիլս բերել: Քիթիլս կարճ ժամանակ մնալէ վերջը Պուշկին մեկնեցաւ հիւսիսային Կովկաս հանրային ջրերն, ուր առատօրէն թուղթ խաղալէն եւ միանգամայն իր վատառողջութիւնը գարմանելէն վերջն անցաւ Կիւրմի: Պուշկինի բնական տունը՝ Քիթիլսի մէջ, կանգուն կը մնար այստեղ, մինչեւ 1897 եւ վրան երկաթե թախտակ մը կար հաստատուած ի յիշատակ բանաստեղծին բնակութեան: Այժմ այս տան տերը՝ Եռուսիտան անունով լայս մը, քանդած է այդ եւ տեղը սիրուն դաստի (passage) մը շինած, որ տողերս գրելէն հաղիւ քանի մի օր յոռաջ միայն պարտատ էր: Պուշկին Կովկաս բնակած ժամանակ շատ քիչ բանաստեղծածութիւն գրած է: Բայց ունի 2 աշխատութիւն որ Կովկասին կը վերաբերին եւ որոնք պատուաւոր տեղ կը գրուեն իր հեղինակութիւններուն մէջ: Գէնի է՝ «Քանապարհորդութիւն դէպ ի Կարին», արձակ եւ միւսը՝ «Կովկասեան Գերի» ասանաւորը: Այս վերջինը գեղեցիկ բանաստեղծութիւն մի է: Ունի նաեւ քանի մի փոքրիկ քերթուածներ, ինչպէս՝ «Կովկաս», «Վանք մը Կազբէկ լեռան վրայ», «Փլուածք», «Գլխբաշ», «Հատուկտոր», «Հաֆիզէն» եւ «Գալուբ»:

Պուշկինն որն 1829 Գեկտեմբերին գարձաւ Պետերբուրգ, ուր իր բոլոր գրածները դարձեալ ամենաիրաւ քննութեան կ'ենթարկուէին: Գաղտնի ոտտիկանութեան պետը հարկաւոր կը համարէր մինչեւ անգամ նկատողութիւն անել թէ Պուշկին ինչ ուղղութեամբ պէտք էր գրել...: Այս աստիճան անվտանգութիւնը սարսփեղի կերպով աղբոց Պուշկինի վրայ եւ կատարելապէս խանգարեց անոր ջղային գրութիւնը:

1830ին Պուշկին պակուեցաւ աջնուական ուստիորդի մը հետ, որուն գեղեցկութիւնը հանրածանօթ էր: Բայց այս ամուսնութիւնը շատ քիչ բախտ է բերած եւ վերջ ի վերջոյ պատճառ է դարձած իր մահուան: — Հետեւեալ տարին Պուշկին գարձեալ ընդու-

1 «Գալուբ» բանաստեղծութեան մէջ կը յիշուի մի տեղ հայ անունը. բայց այնպիսի պարագայի մէջ, որ ոչ մի չայ կրնայ գտնուիլ առև բանաստեղծին կոչոյ լեռնական չէլէնը իր որդի Վերտուտիւնը յանգիմանելով կ'ստե. «Գուն Վերտուտ եւ, գուն գերի եւ, գուն հայ եւ...»

նուեցաւ արքունի ծառայութեան մէջ եւ այնուհետեւ համեմատական հանգստութիւն վայելելով՝ իր գրական զբաղումներուն նուիրեց իր ժամանակը, թէեւ իր ամենէն կենդանի եւ ամենէն բեղմնատար գրական գործունէութիւնը իր արվարից տարիներուն մէջ եղած է: Հետեւեալ ստալին կայսրն իրբեւ առանձին վարձատրութիւն զինք նշանակեց արքունի սենեկագետ: Իր այս նոր պաշտօնին շնորհիւ Պուշկին ամենաբարձր շքանշաններուն մէջ կը յաճէր եւ ըստ արտաքին երեսութիւն, ոչինչ կը պակերը իրեն: Բայց իրապէս՝ ներքուստ շատ թշուառ եւ օպերըմանիկ էր, որովհետեւ թէ ինք կը գգար եւ թէ շարունակ իրեն կը զգացընէին, թէ ինք, ծննդեամբ ալ, Տարստութեամբ ալ շատ ստոր էր զինք շքանշանոց աղետակմաններուն: Եւ այս վիճակը չափազանց կը գրգռէր զինք: Ասկից զատ՝ բոլոր սենեկագետներն առհասարակ շատ երիտասարդ անձինք էին, իսկ Պուշկին իր տարիքի մէջ իրեն համար շատ ծանր կը զգար այդ պաշտօնը, մանաւանդ երբ ստիպուած էր մանկալուիչ դեր կատարել . . . : Երբ ամբողջ, ուսուցողութեան հիացմամբ կը դիտէր զինք իրբեւ բանաստեղծ, պայտօի մէջ ըսիկ արճարմարհական ժպիտով մը կը շարունակէին բարձրէն նայիլ իր վրայ . . . : Այս վիճակն աւելի անտանելի դարձաւ, երբ իր գեղեցիկ կինը պաշտական անձանց եւ արքունի հիւրերու ուշադրութեան առարկայ եղաւ: Գրական շրջանի մէջ ալ Պուշկին սկսաւ անտարբերութիւն նկատել: Կա ձեռնարկեց « Ժամանակակից » վերնագրով ամսագիր մը հրատարակել, որ շատ քիչ յաջողութիւն ունեցաւ: Զանազան գրադասներ սկսան անարկութիւններ անել թէ Պուշկին անկարող էր այլ եւս նոր մտքեր բերտագրել եւ այս դատողութիւնները զինք չափազանց կը գրգռէին: Միւս կողմէն գրաքննութիւնն ալ աւելի եւ աւելի խիստ կը նայէր իր գրուածներուն, որով խեղճ բանաստեղծն ամէն կողմը գժտուր կացութեան մը մասնուած էր: Այս միջոցին էր, որ գաղղեացի օրէնսդատ մը, երիտասարդ կոմս Ժօրժ Գանտէս, սովորականէն աւելի ուշադրութիւն սկսաւ դարձնել Պուշկինի կնոջն: Պուշկին նախանձէն սկսաւ կատղել, թէեւ երիտասարդ գաղղեացոյն եւ իր կնոջ յարատրութիւնը յանցար բնաւորութիւն չունէր: Այս անզուսպ նախանձէն զբաւուած Պուշկին մեծամարտի հրաւիրեց իր ստորի: Մեծամարտը տեղի ունեցաւ 1837 Յունիսի 27ին եւ թշուառ բանաստեղծը մահացու վերջը ընդունելով 2 օր վերջը կնքեց իր կնիքը:

Պուշկինի մահուան լուրը կայծակի պէս տարածուեցաւ մայրաքաղաքի ամէն անկիւն եւ հազարաւոր անձինք եկան իրենց վերջին յարգանքը մատուցանելու հանդուցեալ մեծ բանաստեղծ մասնաշնչն: Կառավարութիւնը հարկ համարեցաւ մտանկցիլ ժողովրդական սուգան եւ թարգմտը կատարեցին պետական գանձարանի հաշուով: Կա մեռած էր պարտքի մէջ խեղդուած:

Պուշկին Ռուսաց ամենամեծ բանաստեղծն է: Անոր գլխաւոր արժանաւորութիւնն այն է, որ նա առած է իր ազգին այնպիսի գեղարուեստական, ճոխ, գողտրիկ եւ կենդանի լեզու, որ մինչեւ հիմայ օրինակելի կը մնայ բոլոր ուսուցիչներուն համար: Բանաստեղծական գրուածքներու երկայն մի շարք է առած իր ազգին, որոնք այնպէս յայտնի եւ ծանօթ են բոլոր ուսուցիչներուն համար — որոնք միջնադարէն սկսած իր արժանաւորութիւններուն — Պուշկին մեռաւ դեռ թարմ հասակի մէջ — 37 տարեկան, իր գրական գործունէութեան հասուն ժամանակին եւ տարակոյտ չկայ, որ եթէ երկար ապրէր եւ եթէ այն ժամանակին ուսուցիչներու թիւը փոքր ինչ աւելի ազատական հայեացք ունեւոր անոր վրայ, Պուշկին աւելի կ'ընդարձակէր իր գրականութիւնն եւ իրոք համաշխարհային հռչակ կրնար վաստակել: Այս պարագան կը զգան այժմ հաւասարակէս թէ մեծերն եւ թէ փոքրներն Ռուսաստանի մէջ եւ այս պատճառաւ է, որ այնպիսի ընդհանուր գեղարուութեամբ ամենայն ոք կը պարտաստուի մեծ բանաստեղծին ծննդեան հարիւրամեակը տօնելու: Առաջին անգամ է, որ Ռուսաստանի մէջ այդպիսի միաձայն երանգով գրագէտ մը կը տօնուի:

Պուշկինի բանաստեղծութիւններն հայերէնի քիչ են թարգմանուած, որովհետեւ Ռուսահայերն հարաւորութիւն ունին բնագիրը կարդալու եւ տարակոյտ չկայ, որ թարգմանութիւնն որչափ ալ ճիշդ լինի, երբեք այն համար այն սպաւորութիւնը չ'ազգայնի՝ ինչ որ ուսուցիչն բնագիրը, որովհետեւ անոր եկանալու ժամանակը իրենցինքն մէկն ալ իր ուսուցիչն ունէն է: Որչափ մեղ ծանօթ է, մինչեւ հիմայ թարգմանուած են միայն փոքրիկ բանաստեղծութիւններ՝ իսկ անոր հիմնական գրուածքներն եւ ոչ մէկն երեւցած է հայերէն: Ամենէն ընդարձակ գործն, որ հրատարակուած է «Պարճի» մէջ «Պոլտավան» է, այն ալ դեռ այս տարի: Թարգմանուածներն յիշենք՝ «Օ Լուր» Կողմի,

՝ Լեւոնի, Վերնիսի, Ս. Նաստուրեանի. «Ժլտ օտոյի», Յէր Գեորգեանի. «Առաջի ելլային», Յէր Զաքարեանի եւ այլն: Յարելեանի օտոնումբում թեան մէջ Ռուսահայ չեն ուզեր անօտարմեր մնալ: Լրատարական ընկերութիւնը պատրաստած է բանաստեղծին ընդարձակ կենսագրութիւնն եւ անկէ զամ՝ բանաստեղծութիւններուն հայերէն մի փոքր շքեղ հաւաքածոյ, նոր թարգմանութիւններով: Լուսանակն է, որ այն օրւան համար ուրիշ թարգմանութիւններ կամ ժողովածոյք ալ երեւան կըլին:

Թիֆլիս քաղաքն, որ արդէն մասամբ կատարած է իր պարտքը՝ Մայիսի 26ին զարձակ պիտի մասնակցի ընդհանուր ուսանական օտոնումբում, նոյնպէս եւ կովկասի քանի մ'ուրիշ քաղաքներ:

Տիֆլիս, 31/5 Մայիս 1899: Կ. ՅՆԻՐՆՆԸ

Ի ԹԻՖԼԻՍ ԶԵՂՔՔՔ ԳՆԱՐԻԷԼ ՓՈՇՈՍ ՍԵՐՈՍԸ

Իտալուանկ Պէյ Գէրուհիան, Յակոբ Պէյ Յովսէփեանի բժշկինքին վերջը, չէի կրնար լուսանեն մէջ թողուլ ստոյգ ոչ նուազ նշանաւոր մէկ ընկերը, Տօթթ. Գարբիէլ փաշա Սեւեան՝ կարող բժիշկը, պատուական Հայը, հմուտ մասնագիրը, որ զարուս կէսին Կ. Պոլսոյ բժշկական վարժարանին վկայուած ասկաւթիւ հայ բժիշկներու խումբին կը վերաբերի, եւ է՝ արդի թըքահայ բժիշկներուն ալ ամենէն երիցագոյնը:

Բժշկական եւ գրական կիսադարեան գործունէութեամբ ծերացած, Տօթթ. Գարբիէլ փաշա Սեւեան, եղած է Օսմանեան Պետութեան ծովային զինուորական առաջին հայ բժիշկը:

Բազմահմուտ եւ քաջարուեստ, որով իւր Տէրութեան մատոյց զնահասեղի մեծ ծառայութիւններ եւ հասու փաշայութեան աստիճանին, ծանօթ է նաեւ հայ-գրական աշխարհին՝ իբրեւ ներհոյս գրագէտ, քաղցրերգակ բանաստեղծ եւ կարող գրիչ:

Եւ այս մեծ մարդն է, զոր կ'ուզեմ ներկայացընել այսօր, այս մեծ մարդը, որ մանկ-

շակի պէս խոնարհ ու համեստ, մանկշակի պէս ծածկիկ, անծանօթ մնալ մշտ սիրած է. ծանկիլ եւ զողիլ, բայց քաղցրաբայր հոտերով յայնուիլ. որչափ դժուար է այսպիսի անձնուարութիւնն իւր ճշգրտաստից նկարագրիչ:

Չաւակ կեսարիայի դաղթական Հայ ծնողաց, Տօթթ. Գարբիէլ փաշա Սեւեան, ծնած է Բերս Կ. Պոլսոյ 1822 թուին Յունուարի 6ին. ճիշդ 11 տօնս առաջ Սարանեան Տօթթ. Սեւեան փաշայէն, որ ծնած է նոյն տարւոյն Գեղեամբեր 29ին:

Հօրն անունն էր՝ Յովսէփ, մականունը խարայեան, զոր Գարբիէլ, բժիշկ վկայուած տարին, փոխեց, ըսած է՝ «Սեւեան»:

Յովսէփ խարայեան թէեւ գաւառացի, բայց ըստ բաւականի ուսեայ, կամ աւելի ուսումնասէնչ, մեծ խնամք կը ստնի իւր զուակներուն կրթութեան, որոնց շորորդն էր ապագայ բժիշկը՝ Գարբիէլ:

Գարբիէլ իւր առաջին դաստիարակութիւնը կը ստանայ Կ. Պոլսոյ այն ստեղծական վարժարաններուն մէջ, որոնց եւ ոչ մէկը կը յաճուի օրինաւորապէս, վասն զի ամեն անգամ որ ծնողը բնակավայրը փոխելն, ինքն ալ կը ստիպուէր վարժարանը փոխել:

Սեւեարդ է ըսել, թէ Գարբիէլ սորվածն այսպէսով մեծ բան մը չէր. որուն համար հայրն Յովսէփ պապ, իւր որդւոյն աւելի բարձր կրթութիւն մը տալու սենչին, կը յղէ զայն Վիեննայի Միխիմարեանց վարժը, ուր նա ապագային, հասնածն մօրը փափաքին, պիտի գրկեր եկեղեցական ասպարէզը:

1835 Յունիս 15ին, Գարբիէլ խարայեան, հազիւ 13 քարուններ տեսած, կը սկսի աշակերտիլ Վիեննայի Միխիմարեանց դպրոցը, ուր՝ ըստ օրինի անունը փոխելով եւ Եսայի կոչուելով, կը շարունակէ ամբողջ ութը տարի:

Վստական ուսանողութեան այս շրջանն յառողութեամբ լրացընելն ետքը, երբ եկեղեցական կեանքի ուխտն ընկու ժամը կը չնչէ, Սեւեան ետ կը կենայ, անկարող կը զգայ զինքը. կը թողու Եսայի անունը, որով քահանայ պիտի ձեռնադրուէր, եւ զարձեւալ ըստ առաջնոյն Գարբիէլ կոչուելով, կը հեռանայ վարձէն՝ 1843 Գեղեամբեր 20ին:

Ի բնէ ուշիմ եւ հանճարեղ, փայլուն յառաջգործութեամբ նշանաւոր ըլլալով է որ կը թողու նա Միխիմարեանց ուսումնասիրը, ուր աշակերտակից կ'ունենայ, ապագայ խոստացող ընտիր երիտասարդներ, որք չեն բաժնուիր

Եւս վեցօրքն ուր Պուշկին Թիֆլիս ելած ժամանակ ըսած է՝ այժմ Պուշկինեան փոքր էր Եւսով. այնուհետ նաեւ սիրուն պարտէզ էր անուան էր Պուշկինեան, ուր կ'իջնէ բանաստեղծին բրնձից կիսաւանը: